

Сардарян К. Г.,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

БІБЛІЙНИЙ ФОН У ТВОРЧОСТІ І. В. ЖИЛЕНКО

Анотація. У статті подана спроба охарактеризувати особливості використання поетесою біблійного фону в поетичній збірці «Євангеліє від ластівки», у якій домінують алюзії на православ'я та Біблію. У творчості І.В. Жиленко християнські категорії: «Бог», «душа», «любов» – переосмислені поетесою, набувають оригінального авторського трактування, дають уявлення про світогляд письменниці.

Ключові слова: біблійний фон, вічна душа, Бог, любов, релігійна спадщина, лірика, Святе Письмо, морально-духовні орієнтири.

Постановка проблеми. Ірина Володимирівна Жиленко вийшла на літературну арену на початку шістдесятих років минулого століття як представник покоління шістдесятників – покоління літературно-творчої інтелігенції, сформованого «відлигою». У своїй творчій еволюції вона пройшла через часи літературних погромів, утисків і переслідувань з боку влади з середини 50-х до 80-х рр. ХХ ст. Шістдесятники прагнули до надання громадянських свобод і реалізації національних прав. Соратники І.В. Жиленко розвивали нову демократичну поезію, звернену до широкої читацької аудиторії. Поезія того часу змінюється в тісному зв'язку з життям народу й торкається гострих і злободенних питань сучасності.

У зв'язку з цим аналіз багатогранної творчості І.В. Жиленко (20 віршованих збірок, книга спогадів “Ното feriens”) має особливу наукову цінність з точки зору сучасного літературознавства. Дослідження ідейно-художніх особливостей творчості І.В. Жиленко допоможе більш чітко та ясно вивчити низку важливих проблем української літератури. Отже, актуальність наукової розвідки продиктована потребою висвітлення творчості І.В. Жиленко як релевантного сегмента сучасної літературної картини.

Однією з характерних особливостей художньої свідомості переломної доби кінця ХХ – початку ХХІ століття став феномен нового повернення до Біблії, який виразився в рецепції традиційних архетипів релігійного світогляду. Біблійні мотиви, що реалізуються у творчості І.В. Жиленко, а також образи й сюжетні деривації, сама атмосфера відтворюваного християнського міфу є не лише умовним культурним кодом, а і способом набуття ментального універсалізму на шляхах оновленої міфотворчості.

Поетеса апелювала до неперепутних моральних цінностей, позачасових критеріїв мистецтва, думки й буття; перекодувала старозавітні, євангельські й апокаліптичні світообрази в міфологеми загальнолюдського порядку, що органічно вписуються у філософсько-естетичний та асоціативно-метафоричний гіпертекст української і світової літератури. Звернення до творчості мисткині дає змогу простежити динаміку біблійного структурно-семантичного шару в поезії та епістоляріях письменниці

й пояснити світоглядні інсталяції авторки. Актуальність статті зумовлена підвищенням інтересом сучасного літературознавства до тих структурно-семантичних елементів художнього універсуму І.В. Жиленко, які активно і плідно рецептуються не лише у вітчизняному, а й у світовому літературному процесі та інтерпретація яких дає змогу виявити вихід у безперервність культурної традиції. Біблійний фон репрезентований у ліричних творах і книзі спогадів. Художня біблістика поетеси функціонує як багатоаспектна ієрархічна система, що включає рівень власне тексту (біблійні оніми та фразеологізми, прямі й непрямі цитати, уривки з молитов, назви церковних свят, христологічна символіка, асоціативно-метафоричні поля, віртуальні змістовні шари); підтексту (інтертекстуальні проєкції, паралелі, алюзії, ремінісцентний фон). Зазначені компоненти художньої системи поетеси моделюють індивідуально-авторський фон творчості.

Мета статті: подати особливості функціонування біблійних мотивів, образів і сюжетних деривацій у структурі метатексту І.В. Жиленко й на основі цього з'ясувати світогляд поетеси.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1) розкрити філософсько-естетичні, літературні та культурологічні витоки богошукання в художній системі поетеси;

2) продемонструвати своєрідність есхатологічних і космогонічних уявлень у художньому універсумі мисткині;

3) розглянути прийоми інтегрування біблійної символіки в художній текст, а також способи взаємодії мотивів, образів і сюжетних елементів, запозичених авторкою зі Старого та Нового Заповітів, з міфологічною архаїкою, апокрифічними уявленнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературна творчість І.В. Жиленко не залишила байдужими літературознавців і читацьку аудиторію. Крім того, зацікавлення спадщиною письменниці останнім часом все зростає, проте не можна сказати, що творчість мисткині вповні проаналізовано й уписано в контекст сучасної української літератури. На сьогодні маємо намічені проблеми, що вимагають розв'язання. Окремі аспекти творчого доробку авторки постали в центрі уваги літературознавців, дослідження яких з'явилися здебільшого у вигляді статей і частин наукових розвідок літературознавчого характеру. Розглядали доробок І.В. Жиленко такі науковці, як М. Жулинський, Г. Штонь, А. Макаров, М. Коцюбинська, Д. Кишинівський, М. Штолько. Утім творчість І.В. Жиленко адекватно не висвітлено як у вітчизняному літературознавстві, так і загалом у дослідженнях літературознавців радянського періоду. Свідченням цього є вкрай обмежена кількість відповідних праць.

Оскільки спадщина цієї видатної письменниці значна за обсягом і може бути об'єктом не одного, а кількох мо-

нографічних досліджень, для поглибленого аналізу відібрані найбільш показові та цікаві з точки зору мети статті твори.

У своїй ліриці І.В. Жиленко часто звертається до релігійної спадщини християнства як до багатого джерела образів і мотивів, у її творчості наявні імена біблійних і міфологічних персонажів, конфесійна лексика, назви релігійних атрибутів. Поетеса вміло використовує знання в галузі християнської, зокрема православної, культури, які вона отримала в дитинстві від бабусі. Її окремі вірші – «Любов», «Таке життя», «Між явою і сном», «Мить» тощо з циклу «Таїна, таїна» – а іноді цілі цикли можуть сприйматися як стилізація під біблійний текст і православну молитву. Як бачимо, використання І.В. Жиленко біблійних концептів та образів відповідає насамперед задуму, її пам'ять насичена біблійними текстами, у деяких із них чітко виявляється біблійний фон і тлумачення його з позицій християнства. Навіть у ранніх творах часто зустрічаються релігійні образи й концепти, що свідчить, хоча б зовні, про релігійний підхід до життя. У деяких поезіях збірки «Свангеліс від ластівки», для яких характерні специфічні народні елементи, домінують алузії на православ'я та Біблію. У творчості І.В. Жиленко спостерігається широке звернення до тематично орієнтованих циклів і поезій, у яких суб'єктом або об'єктом зображення є героїня іншого часового континууму.

Однією з центральних тем у творчості І.В. Жиленко є тема любові, яка лежить в основі поетичної творчості. У віршах чітко проглядається християнське тлумачення концепту «любов». Почуття «любов» має різні, як літературні, так і філософські, релігійно-конфесійні вияви. Через ліричну героїню поетеса висловлює свою авторську позицію, отримує відповіді на свої запитання. Всепрощаюча любов – основа християнської моралі. Інтерес поетеси до цієї теми визначає її світогляд, зумовлює її світовідчуття. Явну та приховану наявність біблійних алузій наповнює новими деталями авторський сюжет. Ірина Володимирівна була людиною віруючою, про це говорять її поетичні твори і книга спогадів «Номо feriens», оскільки звернення до біблійних концептів – особливий стан душі поетеси; пейзажі, якими починаються вірші, мають метафоричний характер, духовні витоки творчості виявляються в інтимній ліриці, оскільки більшість із них закінчується біблійно. Вірші І.В. Жиленко враховують особливості біблійних текстів: вони лаконічні, велику роль відіграють деталі, епіграфи визначають основний зміст задуму, які зображує авторка.

Поезія «Сину» побудована у формі повчання синові. Це повчальний вірш-заповідь, у якому лірична героїня закликає:

Не греби під себе землі й води,
Не тягни на себе небозводи,
Не твої вони, дитя, а наші... [1, с. 342].

Життєва позиція самої мисткині – виховання власних дітей у дусі християнської моралі. Авторські концепції духовного й фізичного безсмертя виявляють паралелі з духовно-моральними орієнтирами та ціннісними установками Святого Письма. Художній світ І.В. Жиленко відбиває своєрідність авторського світобачення в інтелектуальному просторі. Як настанова звучать закони духовного світу:

Не убий, не скривдь, не зрадь, не вкрадь,
поділись, життя віддай за друга.
І не слухай, любий мій, не слухай,
що скавчить в ногах шурача рать [1, с. 342].

Найвищі духовні категорії «людяність», «доброта», «милосердя», «рівність» – невмирущі, мають прорости в душі кожної людини, заради цього варто жити й творити «на цій землі скорбот».

У поезії «По роботі» лірична героїня вступає в полеміку з Богом:

О змилуйся (хто над нами ?),
усяку біду одведи!
Бо я не Іов. Прокляну
за крихітну синову слізку.
Дияволу посягну
і душу продам під розписку.
Я не Авраам. І дитя
не дам на заклання, на лихо.
Ні Богу не дам, ні вождям,
ні вашим, ні нашим, ні їхнім.
Бо я не Христос. Впам'ятку
всі болі, всі кривди дитячі.
Хто вдарить у ліву щоку,
у праву отримає здачу [1, с. 343].

Враховуючи специфіку художньої аксіології мисткині, богоборчі тенденції в її поезії не слід розглядати як утілення атеїстичних настроїв. Ці слова зумовлені високим джерелом – материнською любов'ю, виникли вони насамперед з неможливості безпристрасно дивитися на вселенське зло. Із жалості і співчуття до страждених, до всіх «принижених і ображених» особистість здатна підняти бунт проти Творця й рішуче відкинути божественну благодать.

Водночас лірична героїня прагне осягати таємницю Божого Милосердя, жити згідно з нею та проголошувати її світові:

Не має майбутнього світ,
в якому нема милосердя! [1, с. 344].

Несподівані багаті асоціації оновлюють розуміння звичних явищ і предметів, становлять своєрідність лірики поетеси. Вічна душа – найважливіша категорія християнства. У своїй творчості поетеса торкається цього концепту. Усі, хто дорогий для неї, знаходять безсмертя в її душі, творчості. Вона формулює свою позицію в мистецтві, уявлення про місце поета в світі, ілюструючи основні положення елементами автобіографізму. Її супроводжує радісне світовідчуття краси, почуття безсмертя, поетеса впевнена в тому, що душу її Господь «пустив на землю, як сонце – промінь, щоб він перебіг зі світанку в ніч і згас, повернувшись у сонце ... Але залишив трішки тепла і світла на землі» [2, с. 136]. Книга спогадів підтверджує життєву позицію авторки, у якій любов, повага, працьовитість посідають центральні місця в системі загальнолюдських цінностей: «Коли ти сідаєш в робоче крісло і наповнюєшся (як кімната – світлом) – життям. Ось ти його відчуваш в пальцях ніг, які починають відходити від втоми, ось воно вже по коліно; блаженно розливається по тілу, піднімається під горло – аж плакати хочеться від дивного хвилювання, і вже розквітають очі, слух; загоряється задумою лоб, і вся ти починаєш звучати життям, як флейта, наповнена диханням Бога. Це – життя. Все інше не має значення.

Все інше – фон, контраст, спосіб існування тіла серед інших тіл. Китайська і японська поезія – скарбниця отаких «пауз», безцінних чаш, наповнених густою субстанцією життя-дива» [2, с. 16].

Проникнути в євангельський сенс вірша «Між явою і сном» допомагають слова Спасителя, які цитує поетеса: «Якщо не будете, як діти ... / Якщо не будете, як діти ...» [1, с. 466]. Лірична героїня має можливість скасувати всі негативні процеси, час ніби зупиняється, повертається назад, її душа «впізнала Рай», пригадує стан щасливого безтурботного дитинства, незамутнені помисли. Мисткиня закликає людей залишатися чистими й відкритими, як діти, припускаючи, що дитина не зневажає, з почуттям ненависті не знайома. Дитина не засуджує нікого, нікому не задрить, не насміхається над ближніми, не відчуває ворожнечі. Дитина не прагне мирських почестей, розкоші та слави. Саме про ці найкращі риси людини, властиві дітям, говорить лірична героїня. Поетесу засмучують дисгармонія, недосконалість світу, ідеї бачення світу через індивідуалізоване дзеркало – картини світу відображаються в її поетичних творах.

Апеляція до концептів «душа», «Бог», а також високий біблійний склад поєднані з народним прислів'ям, що містить просту, але дуже глибоку думку: «Життя прожити – не поле перейти», завдяки чому більшість поезій набуває філософського контексту. Проблематика поетичних творів («Боже ягня», «Ілюзіон», «Тихе віяння», «Відпустка у серпні») допомагає осмислити життєвий шлях як самої ліричної героїні, так і поетеси. Це шлях жертвний, в ім'я моральних ідеалів, пройдений одного разу Спасителем, і в усі часи з тих пір обраний кращими представниками людства. Для неї істинний сенс життя людини – бути гідною своєї ролі, своєму призначенню в цьому світі.

Висновок. Поезія Ірини Володимирівни Жиленко завжди була тісно пов'язана з навколишньою дійсністю і пройнята прагненням її активного перетворення. Поетеса інтерпретувала події не лише в суспільно-політичному, а й у метафізичному ключі – як ментальний вибух, як неминучу катастрофу, що веде до трагічного катарсису, цілюща сила якого, цілком можливо, форсує процес духовного оновлення всього універсуму. Мисткиня бачила в мистецтві панацею від усіх земних бід; магію оновлення. Поетеса завжди прагнула зображати життя в його найкращих виявах, піднімати зображуване над рівнем повсякденно-

сті, надаючи перевагу не ідеальному, а буттєво реальному, побутовому. Поезія, поетичне покликання мисляться нею тісно пов'язаними з почуттям обов'язку. І водночас це засіб очищення від світу земного, тимчасового й побутового. Використання біблійного та міфологічного фону надзвичайно важливо для поезії І.В. Жиленко. Образна система віршів відрізняється великим багатством, вона розширюється за рахунок звернення до культурних парадигм, світової міфології й літератури.

Література:

1. Жиленко І.В. Євангеліє від ластівки : Вибране з десяти книг / І.В. Жиленко ; ред. рада: В. Шевчук та ін. ; упоряд., вступ. ст. та бібліограф. А.М. Макарова. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.
2. Жиленко І. Homo feriens : Спогади / І. Жиленко ; передм. М. Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.
3. Сардарян К.Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті / К.Г. Сардарян. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2014. – 216 с.

Сардарян К. Г. Библиейский фон в творчестве И. В. Жиленко

Аннотация. В статье сделана попытка охарактеризовать особенности использования поэтессой библиейского фона концептов в поэтическом сборнике «Евангелие от ласточки», в котором доминируют аллюзии на православие и Библию. В творчестве И.В. Жиленко христианские категории: «Бог», «душа», «любовь» – переосмысленные поэтессой, получают оригинальное авторское трактование, дают представление о мировоззрении писательницы.

Ключевые слова: библиейский фон, вечная душа, Бог, любовь, религиозное наследие, лирика, Святое Писание, морально-духовные ориентиры.

Sardaryan K. Biblical background in creativity of I. V. Zhylenko

Summary. The paper presents an attempt to characterize the features of the using of the Biblical concepts in the poetic collection of I. Zhylenko “The Gospel of swallows”, where the allusions to Christianity and Bible dominate. The categories: “God”, “soul”, “love”, reinterpreted by poetess, get the original author’s interpretation in the poetic works of I. Zhylenko and give an idea of the outlook of the writer.

Key words: Biblical background, eternal soul, God, love, religious legacy, lyrics, spiritual guidance.